

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1985

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΟΥΚΑ ΜΟΥΣΟΥΛΟΥ

«ΟΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ»

ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ

Τὸ θέμα πὸν ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ἀναπτύξω σήμερα, χωρίζεται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο, θὰ γνωρίσουμε ποῖοι ἦσαν οἱ Διόσκουροι καὶ ποῖα τὰ κυριότερα σημεῖα τῆς λατρείας τους. Στὸ δεύτερο θὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὶς ἐρμηνεῖες πὸν ἔχουν δώσει ἕως τώρα ὅσοι ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέμα. Καὶ τέλος στὰ δύο τελευταῖα μέρη (Γ' καὶ Δ') θὰ ἀναπτύξω τὴν ἰδική μου νέα ἐρμηνεία γιὰ τὰ ἴδια προβλήματα.

Α'

Ἀρχίζω μὲ τὸ πρῶτο θέμα: Οἱ Διόσκουροι ἦσαν δίδυμοι ἀδελφοί, γεννήθηκαν στὴ Σπάρτη καὶ ὀνομάζονται Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης. Εἶχαν πατέρα τὸν Τυνδάρεω καὶ μητέρα τὴν Λήδα, ἐνῶ μικρότερη ἀδελφή τους ἦταν ἡ ὠραία Ἑλένη. Ὅταν ὁ Θησεὺς ἀπήγαγε τὴν Ἑλένη, σὲ μικρὴ ἡλικία, οἱ δύο ἀδελφοί της ἤρθαν στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν ἀπελευθέρωσαν.

Ἀργότερα οἱ δύο δίδυμοι γνώρισαν μιὰ σειρὰ ἀπὸ περιπέτειες καὶ κατορθώματα, ἀπὸ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα συνήθιζαν νὰ ἐπιδίδονται οἱ ἥρωες τῆς προομηρικῆς ἐποχῆς. Τελικὰ ἤρθαν σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Ἀφαιδίδας, δύο ἰσχυροὺς ἀδελφούς πὸν ζοῦσαν στὴ Μεσσηνία. Στὴν τελικὴ σύγκρουση πὸν ἔγινε μεταξὺ τους, ὁ Κάστωρ φονεύεται καὶ στὴ συνέχεια ὁ Πολυδεύκης ἐκδικεῖται τὸ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του. Οἱ δύο Μεσσήμιοι ἥρωες θανατώθηκαν.

Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τοὺς δύο Διδύμους ὁ Πολυδεύκης ἐθεωρεῖτο ὅτι ἦταν γιὸς τοῦ Διός. Πρόκειται γιὰ μιὰ λαϊκὴ ἀντίληψη, ποὺ ἐπικρατοῦσε γενικότερα στὸν ἑλλη- νικὸ κόσμο γιὰ ὀρισμένους Διδύμους ἀδελφούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἐθεωρεῖτο γιὸς τοῦ θεοῦ καὶ ὁ ἄλλος γιὸς τοῦ θνητοῦ συζύγου. Ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ φαινόμενο μᾶς ἀρκεῖ τὸ ἀντίστοιχο παράδειγμα τῶν Θηβαίων διδύμων. Στὴ Θήβα ἀπὸ τοὺς δύο γιὸς τοῦ Ἀμφιτρούωνος καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ὁ ἕνας, ὁ Ἡρακλῆς, θεωρεῖται γιὸς τοῦ Διός, ἐνῶ ὁ δεῦτερος, ὁ Ἴφικλῆς, παραμένει γιὸς τοῦ Ἀμφιτρούωνος.

Σύμφωνα μὲ ὅσα σπουδαῖα περιγράφει λεπτομερῶς στὸν Δέκατον Νεμεόνικον ὁ Πίνδαρος¹, ὁ Ζεὺς παρουσιάστηκε ὁ ἴδιος στὸν ἀπαρηγόρητο Πολυδεύκη καὶ τοῦ πρότεινε νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὴν ἀθανασία ποὺ ἐδικαιοῦτο ἢ στὴν πανίσχυρη ἀδελ- φικὴ ἀγάπη του, ὅποτε ὅμως θὰ μοιράζεται μὲ τὸν θνητὸ ἀδελφὸ του, σὲ ἴσους ὅρους, χρονικὸς καὶ ποιοτικὸς, καὶ τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀθανασία. Ὁ Πολυδεύκης περι- φρόνησε τὴν ἀδιατάρακτη προσωπικὴ ἀθανασία καὶ μὲ φανερὸ ἐνθουσιασμὸ διάλεξε τὴν ἀδελφικὴ ἀγάπη. Στὸ ἐξῆς οἱ δύο ἀδερφοί, ποὺ ἄλλοτε ὀνομάζονται Τυνδαρίδαι καὶ ἄλλοτε Διόσκουροι, — δηλαδὴ τοῦ Διός Κοῦροι ποὺ σημαίνει τοῦ Διός τέκνα — συνεχίζουν νὰ εἶναι πάντοτε μαζὶ καὶ νὰ μοιράζονται ἐξ ἴσου τόσο τὸ θάνατο, ὅσο καὶ τὴν ἀθανασία.

Οἱ Σπαρτιάτες ἔλεγαν ἀκόμη ὅτι οἱ δύο Τυνδαρίδες ἦσαν θαμμένοι ἀντίκρου ἀπὸ τὸν Εὐρώτα, στὶς Θεοράπνες, ὅπου βρισκόταν ἡ Σπάρτη τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Ἐδειχναν ὅμως καὶ μέσα στὴ Σπάρτη ἱερὰ καὶ οἰκίαν Τυνδαριδῶν, ὅπως καὶ ἀγάλ- ματα τῶν Διοσκούρων, γιὰ τὰ ὁποῖα εἰδικὸ λόγο ἔχει κάμει ὁ περιηγητὴς Πανσα- νίας². Ὁ ἴδιος περιηγητὴς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ δύο Δίδυμοι μετὰ τὸ θάνατό τους παρέμειναν στὴ μνήμη τῶν κατοίκων τῆς Λακεδαιμόνος ὡς θνητοί, ἄρα δὲν ἦσαν θεοὶ ἐξ ἀρχῆς. Μόνο ἔπειτα ἀπὸ Σαράντα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό τους — προσθέτει ὁ Πανσανίας — ἔγινε ἡ ἀποθέωσή τους³. Πρόκειται συνεπῶς γιὰ μιὰ λατρεία θνητῶν ποὺ ἀφηρωτίσθηκαν καὶ μάλιστα θεωρήθηκαν σχεδὸν ἴσοι μὲ θεοὺς⁴ καὶ μὲ κύριο ἔργο τους νὰ βοηθοῦν καὶ νὰ προστατεύουν.

1. Ὁ Πίνδαρος (ἰδίως μὲ τὸν Νεμεόν. 10, στίχ. 49 - 90) ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη καὶ λε- πτομερέστερη ἀρχαία πηγὴ σχετικὰ μὲ τοὺς Διοσκούρους.

2. Λεπτομέρειες βλέπε στὰ Σχόλια τοῦ Νικ. Δ. Παπαχατζῆ, στὴν ἔκδοση τοῦ Πανσα- νία ἀπὸ τὴν Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν (τόμ. 2, 1976, Κορινθιακὰ-Λακωνικὰ), σελ. 346 - 350.

3. Πανσ. 3, 13,1 «τεσσαρακοστῶ γὰρ ὕστερον ἔτει τῆς μάχης τῆς πρὸς Ἴδαν καὶ Λυγ- κέα θεοὺς τοὺς Τυνδάρεω παῖδας καὶ οὐ πρότερον νομισθῆναί φασιν».

4. Ὀδύσεια 11,304: «τιμὴν δὲ λελόγγασιν ἴσα θεοῖσιν».

Ἐνωρίς ἡ λατρεία τῶν Διοσκούρων, πού ἦταν ὀλοκληρωτικὰ εὐεργετικὴ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀπλώθηκε παντοῦ, ὄχι μόνο στὸν δωρικὸ κόσμον καὶ τὶς ἀποικίες του, ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, ὥσπου τέλος ἔγινε μίᾳ ἀπὸ τὶς δημοφιλέστερες λατρεῖες ἡρώων σὲ μεγάλο τμῆμα τῆς Μεσογείου. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου ἡ λατρεία τους γνώρισε μεγάλη ἀκμὴ μὲ κύριο ἐπίκεντρο τὸν δωρικὸ Τάραντα, ἡ Ρώμη παρέλαβε τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων, ὀνόμασε τὸν Κάστορα καὶ Πολυδεύκη μὲ τὰ λατινικὰ ὀνόματα *Castor* καὶ *Pollux*, καὶ ἔπειτα ἀπὸ μιὰν «ἐπιφάνεια» τῶν Διοσκούρων στὴ Ρώμη, τὸ ἔτος 496 π.Χ. ὅταν οἱ Διόσκουροι ἀνήγγειλαν μιὰ σπουδαία νίκη⁵ τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν Λατίνων, ἡ Ρώμη καθιέρωσε τὴ θεοποίηση καὶ τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων καὶ τὴν συνέχισε ὡς μέρος τῆς ἐπίσημης θρησκείας τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐξ ἄλλου, ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴ παρουσία τῆς λατρείας τῶν Διοσκούρων μέσα στὴν ἴδια τὴ Σπάρτη, αὕτη παρουσιάζεται πολὺ ἔνωρίς καὶ ἔπειτα συνεχίστηκε στὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό, ὡς μίᾳ λατρεία διπλῆς μορφῆς, δηλαδὴ καὶ ὡς οὐρανία, ἀλλὰ καὶ ὡς χθονία. Οἱ δύο Δίδυμοι ἐκφράζουν μὲ ἰσοτίμο τρόπο αὐτὴν τὴ διπλὴ λατρεία τους.

Παράλληλα καὶ ἡ εἰκονογραφησὴ τους στὴ Σπάρτη ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο διπλὸ ρυθμὸ, ἀφοῦ οἱ Διόσκουροι εἰκονίζονται, πότε σὰν δύο ἵππεῖς μὲ τὰ ἄλογά τους, πότε σὰν δύο ἀστέρες, πότε σὰν δύο ἀμφορεῖς καὶ πότε σὰν δύο μεγάλα φίδια, πού ἢ συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τοὺς δύο ἀμφορεῖς, ἢ σκαρφαλώνουν πάνω σὲ δύο ὄρθια καὶ κάθετα ξύλα πού εἶναι καρφωμένα παράλληλα καὶ στὴ Σπάρτη ὀνομάζονται μὲ τὸ περίεργο ὄνομα *δὸκανα*. Αὐτὰ τὰ παράξενα («δόκανα») ὁ Πλούταρχος⁶ τὰ θεωρεῖ ὡς τὰ ἀρχαιότερα λατρευτικὰ σύμβολα τῶν δύο Τυνδαριδῶν καὶ τὰ ἀποκαλεῖ «τὰ παλαιὰ τῶν Διοσκούρων ἀφιδρύματα».

Γενικά, ἡ λατρεία τῶν δύο ἀδελφῶν, πού συμβολίζουν τὴν ἰσχυρὴ καὶ ἀδιάσπαστη ἀδελφικὴ ἀγάπη, ἔχει ἐξελιχθεῖ σὲ μιὰ λατρεία πού τὴ χαρακτηρίζουν ἡ ψυχικὴ εὐγένεια, ἡ ἀγαθοεργία καὶ ὁ βαθὺς ἀνθρωπισμός. Οἱ Διόσκουροι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους δικαιοῦνται νὰ θεωροῦνται ὅτι ἐχρημάτισαν καὶ αὐτοὶ ὡς ἓνα εἶδος μικροῦ «πρόδρομοῦ» πού προετοίμασαν ψυχολογικὰ τὸν ἔρχομό τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἔμμεση ἢ καὶ τὴν ἄμεση συγγένεια τῶν Διοσκούρων μὲ τὸ Χριστιανισμό, θὰ μπορούσα νὰ ἀναφέρω σειρὰ ὀλόκληρη παραδειγμάτων, προτιμῶ ὁμῶς νὰ περιορισθῶ στὰ ἐπόμενα δύο:

5. Βλέπε σχετικὰ *L. R. Farnell, Greek Hero Cults 1921*, σελ. 223.

6. Περὶ φιλαδελφίας, 2,478 Α. Βλέπε *Farnell*, ἐνθ' ἀν. σελ. 189.

1. Στήν ἀρχαιότητα «βοηθοί» στους ναυτιλλομένους τὴν ὥρα τοῦ μεγάλου κινδύνου ἦσαν περισσότερο οἱ Διόσκουροι καὶ λιγότερο ὁ Ποσειδών. Ἦδη ἀπὸ τὸν βον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ οἱ Διόσκουροι ἀποκαλοῦνται μὲ τὸ εἰδικὸ λατρευτικὸ ὄνομα Σωτῆρες, ἐπειδὴ ἔσωζαν τὰ πλοῖα πὸν κινδύνευαν νὰ βουλιάξουν. Ἐντυπωσιακὴ περιγραφή αὐτοῦ τοῦ ρόλου καὶ μαρτυρία τοῦ ὀνόματος Σωτῆρες⁷ γίνεται μέσα στὸν Ὀμηρικὸν Ὑμνον εἰς Διοσκούρους. Αὐτὸ τὸν ἀρχαῖο εὐεργετικὸ ρόλο τῶν Διοσκούρων ἔχει παραλάβει ἀργότερα πρῶτος ὁ Ἅγιος Φωκάς ὁ Σινοπεὺς καὶ ἔπειτα τὸν συνέχισε ὁ ἐπίσκοπος Μύρων Ἅγιος Νικόλαος, ὁ δικός μας θαυματουργὸς Ἅγιος Νικόλαος, ὁ προστάτης τῶν Ἑλλήνων θαλασσιῶν.

2. Ἐνα δεῦτερο παράδειγμα: Στὸ προχριστιανικὸ Βυζάντιο, καὶ κοντὰ στὸν Κεράτιο κόλπο, ὑπῆρχε Ἱερὸ τῶν Διοσκούρων, ὅπου οἱ ἄρρωστοι ἔβρισκαν τὴν θεραπεία τους, κυρίως μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς γνωστῆς μεθόδου τῆς ἐγκοιμῆσεως μέσα στὸν ἱερὸ χῶρο, μέσα στὸν ναό.

Ὅταν ἀργότερα ἐπικράτησε ἐπίσημα ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ τὸ Βυζάντιον μετονομάστηκε σὲ Κωνσταντινούπολη, ἡ παλαιὰ τοπικὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων — ὡς θεραπευτῶν καὶ ἱατρῶν — μεταβιβάστηκε σὲ δύο Χριστιανικοὺς Ἁγίους, στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους, πὸν καὶ ἐκεῖνοι θεράπευαν δωρεάν καὶ γιὰ τοῦτο ὀνομάστηκαν μὲ τὸ ὄνομα πὸν φέρουν. Ἀνάργυροι ἔχουν ἀποκληθεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἱατροὶ πὸν θεραπεύουν ἀλλὰ δὲν δέχονται ἀργύρια. Ἡ πληροφορία γιὰ τὴν διαδοχὴ τοῦ ἱεροῦ τῶν Διοσκούρων στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, μαρτυρεῖται στὰ *Acta* τῶν Ἀγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ⁸.

B'

Αὐτὰ εἶναι τὰ κυριότερα σημεῖα — καὶ στοιχεῖα — ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων. Ὡσπὼν ἤρθαν οἱ νεώτεροι ἐπιστήμονες καὶ ἄρχισαν νὰ ἀναζητοῦν, ποία εἶναι ἡ βαθύτερη ἐρμηνεῖα τῶν ἀρχαίων πληροφοριῶν, φιλολογικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν. Οἱ ἐπιστήμονες τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ὅχι μόνο ἤθελαν νὰ

7. Ὑμν. 33 (εἰς Διοσκούρους) στίχ. 6 - 17. Ἀναφέρω μόνο τοὺς δύο στίχους 6 - 7:
σωτῆρας τέκε παῖδας ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
ὠκυπόρων τε νεῶν, ὅτε τε σπέρχωσιν ἄελλαι.

8. Βλέπε σχετικὰ Rendel Harris, *Cult of the Heavenly Twins*, σελ. 53 (ὅπου παραθέτει μαρτυρία ἀπὸ τὰ *Acta* Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ). Βλέπε ἐπίσης Deubner, *De Incubatione* (1960) σελ. 77.

ἐρμηνεύσουν τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ ἐννοοῦσαν νὰ φτάσουν ἕως τὴν ἀρχικὴ ρίζα τῆς μυθολογίας καὶ τῆς λατρείας, ἕως καὶ τὴν πρώτη ἀρχὴ πὺν παρέμενε ἄγνωστη.

Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς λατρείας ἑνὸς οἰουδήποτε ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἥρωος, συνήθως οἱ δυσκολίες εἶναι σοβαρές, ὄχι ὅμως ἀνυπέροβλητες. Συνήθως οἱ ἀρχαῖοι ἐλληνικοὶ ἥρωες, ὅπως καὶ οἱ Ἅγιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἐκλεκτοὶ θνητοί, πὺν μετὰ τὸ θάνατό τους μποροῦν νὰ βοηθοῦν τὴν πόλιν τους ἢ τὸν τόπο ὅπου βρίσκεται ὁ τάφος τους. Πρόκειται γιὰ μιὰν ἀρχαία ἐλληνικὴ ἀντίληψη, ἢ ὁποία δὲν ἔσβησε ποτέ, οὔτε στοὺς αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπου μάλιστα συνεχίζεται μὲ τὸ θαυμαστὸ ρόλο τῶν Ἁγίων τῆς δικῆς μας χριστιανικῆς λατρείας⁹.

Αὐτὰ γενικὰ γιὰ τὴ λατρεία τῶν ἡρώων. Προκειμένου ὅμως γιὰ τοὺς Διοσκούρους, τὰ πράγματα παρουσιάζονται ὄχι μόνο σύνθετα, ἀλλὰ καὶ περίπλοκα. Τὸ περίπλοκο τοῦτο τὸ ἔχει ἀντιληφθεῖ πρῶτος ὁ μεγάλος Ἄγγλος θρησκευολόγος *Lewis Richard Farnell*, ὁ γνωστός συγγραφέας τοῦ πεντατόμου ἔργου «*Λατρεῖες τῶν ἐλληνικῶν πόλεων*»¹⁰. Ἀρχίζοντας τὸ ἔτος 1921 τὸ δύσκολο κεφάλαιο γιὰ τοὺς Διοσκούρους, σὲ ἕνα ἄλλο βιβλίον του, στὸ «*Greek Hero Cults*», βάζει ὁ *Farnell* ὡς ἐναρκτήρια τὴν ἐξῆς φράση: «Ἡ μελέτη αὐτῶν τῶν διδύμων προσωπικότητων λατρείας παρουσιάζει περισσότερο περίπλοκα προβλήματα παρὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο κεφάλαιο τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας»¹¹.

Τὰ περίπλοκα ὅμως προβλήματα ἔχουν ἀναφνεῖ ἀπὸ τὴ στιγμή πὺν οἱ νεώτεροι ἐρευνητὲς θέλησαν νὰ ἐξακριβώσουν, τί ἀκριβῶς ἔχει συμβεῖ. Τὸ δίλημμα, πὺν ὀφείλαν νὰ ἀντιμετωπίσουν, ἔχει τεθεῖ ὡς ἐξῆς: *Εἶχαν οἱ Διόσκουροι οὐράνιες ιδιότητες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, καὶ αὐτὲς ἀναμείχθησαν ἔπειτα μὲ τὴ χθονία λατρεία; Ἡ ἀντίστροφα, ἀρχικὰ οἱ Διόσκουροι ἦσαν μόνο χθόνιοι ἥρωες πὺν προχώρησαν ἔπειτα καὶ στὸ χῶρο τοῦ οὐρανοῦ;*

Ἀπὸ τὸν προσανατολισμό, πὺν κάθε ἐρευνητῆς θὰ πάρει πάνω σ' αὐτὸ τὸ διπλὸ πρόβλημα, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ συνέχεια τῆς πορείας του καὶ ἡ τύχη τῶν συμπερασμάτων του. Πρέπει ὅμως στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ προσθέσω ὅτι τὸ περίπλοκο πρόβλημα τῶν Διοσκούρων ἀπασχολεῖ τὴν ἐπιστήμη ἀκριβῶς ἐπὶ μιὰν ὀλόκληρη ἑκατονταετία, ἀπὸ τὸ 1885 ἕως τὸ 1985, ὡστόσο ὅμως ἡ κύρια μελέτη τῶν προβλημάτων αὐτῶν ἔχει γίνει ἀνάμεσα στὶς δεκαετίες μεταξὺ 1885 ἕως 1940.

9. Γιὰ τὴν ἀντιστοιχία στὴ λατρεία τῶν ἀρχαίων ἡρώων καὶ τῶν δικῶν μας Ἁγίων, βλέπε τὸ κεφάλαιο «Ἁγιολατρεία» στὸν *Λαβύρινθο*, τόμ. Α (1974) σελ. 134 - 148.

10. *The Cults of the Greek States* (1895 καὶ ἐξῆς).

11. *Farnell*, ἔνθ' ἀν. σελ. 175.

Στὴν ἀρχὴ οἱ ἐπιστήμονες ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ πρόβλημα, θέλησαν νὰ ξεκινήσουν ἀπὸ τὴν οὐρανία καταγωγὴ τῶν Διοσκούρων. Τὰ λευκὰ ἄλογα ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Διόσκουροι στὶς φιλολογικὲς πηγὲς ὅπου καλοῦνται «λευκόπωλοι», αὐτοὶ δηλαδὴ μὲ τοὺς ἄσπρους πώλους, ἔπειτα τὰ ἄλογα μὲ τὰ ὁποῖα εἰκονίζονται στὰ ἀνάγλυφά τους νὰ καλπάζουν ψηλὰ στὸν ἀέρα, τρίτον τὰ λευκὰ πρόβατα ποὺ οἱ θνητοὶ θυσίαζαν στοὺς Διοσκούρους, καὶ τέλος ἓνα ἄλλο πλῆθος συγγενικῶν μαρτυριῶν, θεωρήθηκαν στοιχεῖα ἱκανά, γιὰ νὰ ἐδραιώσουν τὸν οὐράνιο χαρακτήρα τῶν Διοσκούρων.

Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν ὅμως ὅλα αὐτά, θέλησαν οἱ ἐρευνητὲς νὰ προχωρήσουν καὶ πρὸς τὴν ἀρχαιότατη ρίζα, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀνευρίσκουν τὸ παλαιότατο λατρευτικὸ ὑπόστρωμα στὴν ἀρχαιότατη προϊστορία, συγκεκριμένα στὸν Ἰνδοευρωπαϊκὸ χῶρο¹². Βρῆκαν ὅτι οὐράνιοι γιοί, παιδιά δηλαδὴ οὐρανίων θεοτήτων, σὲ ἐνόητες ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο ἀδελφούς, ὄχι ὅμως κατ' ἀνάγκη διδύμους, μαρτυροῦνται τόσο στὶς Ἰνδίες ὅσο καὶ στὴ Βόρεια Εὐρώπη, εἰδικὰ στὴ Λεττονία καὶ Λιθουανία. Γιὰ ἓνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἡ Συγκριτικὴ Μυθολογία αὐτῆς τῆς μορφῆς φάνηκε ὅτι κερδίζει ἐδαφος. Πάρα πολὺ γρήγορα ὅμως παρουσιάσθηκαν ἀντίθετα ἐπιχειρήματα καὶ σοβαρὲς ἀντιρροήσεις, ὥστε τελικὰ ἡ μέθοδος τῆς Συγκριτικῆς Μυθολογίας θὰ ἐγκαταλειφθεῖ ὡς ἀνεπαρκής.

Ὅλοι, καὶ ἰδίως οἱ κορυφαῖοι θρησκευσιολόγοι τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας τῶν ἐτῶν 1900 - 1930, συμφώνησαν ὅτι ἡ λύση τοῦ προβλήματος πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ, ὄχι σὲ συγκριτικούς ἐξωελληνικούς χώρους, ἀλλὰ μέσα στὰ ἐλληνικὰ πλαίσια. Συμφώνησαν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναζητηθεῖ μόνο μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν καὶ κυρίως μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα μάλιστα παρουσιάζονταν ὅλο καὶ περισσότερα καὶ μαζὶ ὅλο καὶ σπουδαιότερα.

Δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ νέα αὐτὴ ἀφετηρία εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Νομίζω ὅμως — ὅπως ἄλλωστε θὰ ἀποδειχθεῖ πιὸ κάτω — ὅτι οἱ σπουδαῖοι ἐκεῖνοι ἐρευνητὲς, ἀσφαλῶς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν, προχώρησαν πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ σωστὸ σημεῖο, πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο. Καθὼς δηλαδὴ ἄρχισαν νὰ διερευνοῦν τὶς δυνατότητες μιᾶς βαθύτερης ἐρμηνείας, μὲ κύρια βάση τὴ χθονία ιδιότητα τῶν Διοσκούρων, πιστεύω ὅτι προχώρησαν σὲ ὑπερβολές.

Γιατὶ ὅμως συνέβησαν ὅλα αὐτά; Κατὰ τὴ γνώμη μου, συνέβησαν διότι ὕπερετιμῆθη ἡ χθονία λατρεία, ἐνῶ περιφρονήθηκαν οἱ μῦθοι καὶ οἱ ἀρχαιότερες φιλολογικὲς μαρτυρίες, καθὼς ἐπίσης περιφρονήθηκε καὶ ἓνα σημαντικὸ τμήμα

12. Σχετικὰ μὲ τὸν Ἰνδοευρωπαϊκὸ χῶρο καὶ τὴ Συγκριτικὴ Μυθολογία, γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν Διοσκούρων, βλέπε Farnell (*Greek Hero Cults*, σελ. 175 καὶ ἐξῆς).

ἀπὸ τῆς ἀπεικονίσεως πὸν βρίσκονται πάνω στὰ ἀναθηματικά λακωνικά ἀνάγλυφα τοῦ θου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Θὰ προσθέσω ἀκόμη, ὅτι ἓνα κύριο στοιχεῖο ἀπὸ ὅλη τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων, ἴσως τὸ σπουδαιότερο — τὸ κλειδί ὅλου τοῦ προβλήματος — ὄχι μόνο δὲν ἔχει ἐρμηνευθεῖ σωστά, ἀλλὰ καὶ ἔχει παρερμηνευθεῖ σὲ τέτοιο σημεῖο πὸν ἐξακολουθεῖ νὰ παραπλανᾷ τοὺς νεώτερους ἐρευνητές.

Τὸ τελευταῖο τοῦτο εἰδικὸ πρόβλημα ἀφορᾷ τὰ λεγόμενα Δόκανα τῶν Διοσκούρων. Φυσικά τὰ δόκανα αὐτὰ θεωροῦνται ὡς «τὰ παλαιὰ τῶν Διοσκούρων ἀφιδρώματα» σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχει γράψει ὁ Πλούταρχος¹³. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτὰ καὶ τί σημαίνουν, κανεὶς μας δὲν τὸ γνωρίζει. Καὶ ὅμως τὸ ἀνεικονικὸ τοῦτο σύμβολο τῶν δύο Τυνδαριδῶν εἶναι τὸ ἀρχαιότερο γι' αὐτούς. Ἀρκοῦσε μάλιστα καὶ μόνα τους αὐτὰ τὰ σύμβολα νὰ τὰ πάρονται μαζί τους στὴν ἐκστρατεία οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, καὶ ἦσαν βέβαιοι — καὶ ἐκεῖνοι καὶ ὅλη ἡ Σπάρτη — ὅτι εἶχαν πάρε μαζί τους, ὡς σπουδαίους βοηθοὺς καὶ συμπολεμιστές, τοὺς ἴδιους τοὺς Διοσκούρους, τοὺς ἴδιους τοὺς δύο Τυνδαρίδες. Εἶναι μάλιστα ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ ὅτι αὐτὰ τὰ σύμβολα, τὰ δόκανα, τὰ ἀποκαλεῖ μὲ τὸ ὄνομα Τυνδαρίδαι, ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας, ὁ Ἡρόδοτος. Γράφει σχετικὰ¹⁴ γιὰ τὰ πρὶν ἀπὸ τὰ Μηδικὰ ὁ Ἡρόδοτος: «ἐτέθη νόμος ἐν Σπάρτῃ μὴ ἐξεῖναι ἔπεσθαι ἀμφοτέρους τοὺς βασιλέας ἐξιούσης στρατιῆς· τέως γὰρ ἀμφοτέρω ἐῖποντο· παραλυομένου δὲ τούτων τοῦ ἐτέρου καταλείπεσθαι καὶ τῶν Τυνδαριδῶν τὸν ἕτερον· πρὸ τοῦ γὰρ δὴ καὶ οὗτοι ἀμφοτέρω ἐπικλητοὶ σφι ἔόντες εἶποντο».

Αὐτὰ ἦσαν τὰ δύο σπαρτιατικὰ δόκανα, ἦσαν σὰν δύο ἀνεικονικὰ εἰκονίσματα τῶν δύο Τυνδαριδῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπικλητοὶ στὴν ἐκστρατεία, τοὺς εἶχαν δηλαδὴ προσκαλέσει οἱ δύο βασιλεῖς νὰ συνεκστρατεύσουν μὲ τὸ στρατὸ τῆς Σπάρτης.

Γ'

Μὲ τὸ πρόβλημα τῶν Διοσκούρων ἔχουν ἀσχοληθεῖ κατὰ καιροὺς οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς στὸν κλάδο τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας. Ἀνάμεσά τους διακρίνονται ὁ Gruppe, ὁ Roscher, ὁ Mannhardt καὶ ὁ Frazer. Τρεῖς ὅμως εἶναι ἐκεῖνοι πὸν ξεχωρίζουν περισσότερο, ἀσφαλῶς ἐπειδὴ ἀσχολοῦνται εἰδικὰ μὲ τὸν τομέα τῆς λατρείας. Πρῶτος εἶναι ὁ Farnell, δεύτηρ ἡ Harrison καὶ τρίτος ὁ Nilsson. Ἀμέσως πῶ κατῶ θὰ ἀπαριθμήσω τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ πορίσματα τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τρεῖς.

Περισσότερο μετριοπαθῆς καὶ ἀπὸ τοὺς τρεῖς παρουσιάζεται ὁ L. R. Farnell.

13. Περὶ φιλαελφίας, 2,478 Α.

14. Ἡρόδ. 5,75,2.

Στὸ βιβλίον τοῦ ποῦ ἐμνημόνευσα πῶς πάνω, τὸ σχετικὸ μὲ τὴ λατρεία τῶν Ἑλλήνων ἡρώων¹⁵, ὁ Farnell ἀναλύει μὲ προσοχὴ τὶς ἀρχαῖες πληροφορίες καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, καὶ παρακολουθεῖ τὶς μεταβολὰς τῆς λατρείας τῶν Διοσκούρων κυρίως γεωγραφικά, δηλαδὴ σὲ χωριστὰς κατὰ τὸ δυνατόν περιοχάς.

Βασικά ὁ Farnell ὑποστηρίζει, ὡς μόνη ἀρχικὴ μορφή λατρείας τῶν Διοσκούρων, τὴν χθονία. Κατ' αὐτὸν οἱ δύο Τυνδαρίδες ἦσαν μόνο θνητοί, ἐλατρεύθησαν ὡς τοπικοὶ ἥρωες καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν ἰσχυρὴ ἀδελφικὴ τους ἀγάπη, ἐνῶ οἱ τιμὲς ποῦ τοὺς ἔχουν ἀποδοθεῖ ὡς οὐρανίων θεοτήτων πρέπει νὰ εἶναι χρονολογικὰ νεώτερες. Ἐξ ἄλλου, ὡς πρὸς τὰ περίεργα ἱερά σύμβολά τους τὰ «Δόκανα», αὐτὰ — κατὰ τὸν Farnell — ἴσως ἀντιστοιχοῦν μὲ μυστηριώδη φετιχικά ἀντικείμενα, ποῦ θὰ ἦσαν στημένα στὴν κορυφὴ τοῦ χωμάτινου τύμβου τῶν Διοσκούρων. Τοὺς δύο ἀμφορεῖς, ποῦ εἰκονίζονται νὰ πρωταγωνιστοῦν στὸ κέντρο μερικῶν ἀναγλύφων τῶν Διοσκούρων, ὁ Farnell δὲν ἀποκλείει ὅτι μορεῖ νὰ ἦσαν λουτροφόροι, στημένοι στὸν τάφο τους, περισσότερο ὅμως τοὺς δέχεται ὅτι θὰ περιεῖχαν τροφές ὡς προσφορά στὸς δύο θαμμένους ἥρωες, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ μορφή φιδιῶ — τὴν γνώριμη μορφή πολλῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡρώων, ἰδίως κοντὰ στὸν τάφο τους — πλησιάζουν τοὺς ἀμφορεῖς γιὰ νὰ γίνουν παραλήπτες τῆς λατρευτικῆς προσφοράς.

Ἐντελῶς διαφορετικὴ καὶ ἀκραία θέση ἔχει πάρει στὸ πρόβλημα ἡ Jane Ellen Harrison κατὰ τὸ ἔτος 1912. Γιὰ ὅσους δὲν ἔχουν ὑπ' ὄψη τους, ὀφείλω νὰ τονίσω ὅτι ἡ Harrison ὑπῆρξε μιὰ σπουδαιότατη καὶ δυναμικὴ ἐρευνήτρια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας. Τὰ ἔργα της κύριο χαρακτηριστικὸν τοὺς ἔχουν τὴν πρωτοτυπία. Τὰ δύο σπουδαιότερα βιβλία της, τὰ *Prolegomena* καὶ τὸ *Themis*, μὲ ὅλες τὶς ὑπερβολὰς ποῦ ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων, παραμένουν — καὶ θὰ παραμένουν μόνιμα — ὡς δύο πρωτοποριακοὶ σταθμοὶ στὴν ἱστορία τῆς ἐρευνας τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας.

Περίεργως ὅμως ἡ Harrison, εἰδικὰ ὡς πρὸς τοὺς Διοσκούρους, προχωρεῖ σὲ θέσεις ποῦ δὲν ἔγιναν ἀποδεκτὲς ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους. Ξεκινώντας νὰ ἐξετάσει τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων¹⁶, εἶχεν ἐντυπωσιασθεῖ κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ δύο ἥρωες παριστάνονται μὲ φιδίσια μορφή, καὶ μ' αὐτὴν πλησιάζουν στὸν ἀμφορέα. Ἄρα, ὁ ἀμφορέας πρέπει νὰ ἔχει τροφή, συμπεραίνει κατ' ἀρχὴν ἡ Harrison. Αὐτοῦ

15. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι «Greek Hero Cults and Ideas of Immortality» (1921). Γιὰ τοὺς Διοσκούρους ὁ Farnell πραγματεύεται στίς σελ. 175 - 228.

16. Τοὺς Διοσκούρους ἡ Harrison συνεξετάζει μὲ τὸν Ἅγαθὸν Δαίμονα τοῦ οἴκου. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ μικροῦ κεφαλαίου ποῦ τοὺς ἀφιερώνει: «The Dioscuri as Agathoi Daimones (Themis, 1912, σελ. 304 - 307).

τοῦ εἶδους ἢ προσφορὰ τροφῆς στὸν ἥρωα-φίδι, θέλω νὰ προσθέσω ὅτι κατὰ κανόνα εἶναι μιὰ πράξις πὸν ἀποσκοπεῖ σ τ ἦ ν ἄ ν τ α π ὀ δ ο σ η. Στὸν οἰκουρὸ ὄφι προσφέρουμε τροφή, γιὰ νὰ ἀνταποδίδει καὶ ἐκεῖνος τὸν πλοῦτο. Ἄλλὰ καὶ ὁ λεγόμενος στὴν ἀρχαιότητα Ζεὺς Κτήσιος ἔχει παρόμοια λατρεία. Στὰ ἀνάγλυφα εἰκονίζεται ὡς ἓνα μεγάλο φίδι καὶ τοῦ προσφέρονται τροφές, γιὰ νὰ ἀνταποδίδει ὡς πλουτοδότης: «Ζεὺς κτήσιος, ὃν καὶ ἐν τοῖς ταμείοις ἰδρύνοντο ὡς πλουτοδότην», μαρτυροῦν ὁ Σουΐδας καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, στὸ λῆμμα Κτήσιος.

Στὴ συνέχεια ἡ Harrison προχωρεῖ καὶ περὶπου ταυτίζει τοὺς Διοσκούρους ὡσὰν νὰ εἶναι δύο Ἄγαθοὶ δαίμονες, οἱ ὁποῖοι προστατεύουν τὴν οἰκία. Σὲ μιὰ τέτοια ὁμως περίπτωση — ὅπως ἢ τοῦ Ἄγαθοῦ δαίμονος — καλύτερη προσφορὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἢ λεγόμενη π α ν σ π ε ρ μ ί α. Πρόκειται γιὰ ἓνα σύνολο ξηρῶν καρπῶν, ἀντιπροσωπευτικὸ ἀπὸ τὰ κυριότερα εἶδη τῆς παραγωγῆς τοῦ ἔτους. Αὐτὴ τὴν πανσπερμία ὑποστηρίζει ἡ Harrison ὅτι θὰ πρέπει νὰ περικλείουν καὶ οἱ εἰκονιζόμενοι πάνω στὰ ἀνάγλυφα τῶν Διοσκούρων δύο ψηλόλιγνοι ἀμφορεῖς. Συνεπῶς οἱ δύο Διόσκουροι, ὡς Ἄγαθοὶ δαίμονες, προστάτες τῆς οἰκιακῆς εὐτυχίας, καὶ ἔχοντας τὴ μορφή φιδιοῦ, πλησιάζουν γιὰ νὰ δεχτοῦν τὶς προσφορές. Τὸ ὅτι πλησιάζουν πρόθυμοι, εἶναι πολὺ καλὸ σημάδι. Γενικὰ ὅταν ὁ Ἄγαθὸς δαίμων τοῦ οἴκου δέχεται πρόθυμα τὴν τροφή, τοῦτο εἶναι καλὸς οἰωνὸς καὶ δείχνει ὅτι ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Ὅταν ὁμως ὁ Ἐριχθόνιος ὄφης τῆς Ἀκροπόλεως — ὄχι ὡς Ἄγαθὸς δαίμων ἐκεῖ, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς οἰκουρὸς ὄφης — θὰ ἀφήσει ἀπειραχτοὺς τοὺς προσφερομένους πλακοῦντες, τότε καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν θὰ περιπλακεῖ σὲ θανάσιμο κίνδυνο καὶ θὰ κυριευθεῖ ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

Τελικὰ ἡ ἐρμηνεία τοῦ περιεχομένου τῶν ἀμφορέων ὡς πανσπερμίας καὶ ἢ ἀντίστοιχη ἐρμηνεία τῶν Διοσκούρων ὡς Ἄγαθῶν δαιμόνων, δὲν ἔχει γίνει παραδεκτὴ σχεδὸν ἀπὸ κανέναν. Καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς Harrison παραμένει ὡς ἓνα δείγμα ὑπερβολῆς καὶ ἀποφυγῆς, παρ' ὅλο ὅτι ἔγινε μὲ ὅλη τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ πὸν ἔτρεφε ἢ σπουδαία ἐκείνη ἐρευνήτρια γιὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ θρησκεία.

Ἀκολουθεῖ, στὴν ἱστορία τῆς σχετικῆς ἐρευνας, ὁ μεγάλος Σουηδὸς θρησκευολόγος Martin Nilsson, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀφιερώσει ὅλη τὴ μακρὰ ζωὴ του στὴ συστηματικὴ σπουδὴ τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας. Ὁ Nilsson ἔχει ἀπασχοληθεῖ μὲ τοὺς Διοσκούρους πολὺ ἐνωρίς, ἤδη ἀπὸ τὸ 1908, ἀλλὰ δὲν παρέλειψε νὰ διερευνᾷ καὶ ἔπειτα συνεχῶς τὸ πρόβλημα¹⁷. Βασικὰ ὁ Nilsson συμβαδίζει μὲ τὴν Harrison σὲ

17. Ὁ Nilsson γράφει κατ' ἐπανάληψη γιὰ τοὺς Διοσκούρους. Συγκέντρωση τῶν ἀπόψεων του ἔχει κάμει στὸ κορυφαῖο ἔργο του «Geschichte der Griechischen Religion» (τόμ. Α, 1967 τρίτη ἔκδοση, σελ. 406 - 411).

πολλά, ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ τελικὸ τῆς συμπέρασμα, ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου ἐκείνη ταυτίζει τοὺς δύο Διοσκούρους μὲ τοὺς Ἄγαθούς δαίμονες καὶ ἐρμηνεύει τὸ ἄγνωστο περιεχόμενο τῶν ἀμφορέων ὡς τελετουργικὴ πανσπερμία.

Ἡ κυριότερη ὅμως καινοτομία, ποὺ ἔχει εἰσαγάγει στὸ θέμα ὁ Nilsson, εἶναι ἡ ἐρμηνεία του στὰ μυστηριώδη Δόκανα. Ἔως τότε οἱ δύο Βρετανοὶ συγγραφεῖς τοῦ Καταλόγου τοῦ Μουσείου τῆς Σπάρτης, οἱ Tod καὶ Wace, θεωροῦσαν τὰ Δόκανα κάτι σὰν ξύλινα ἀγάλματα, τοποθετημένα στὴν κορυφὴ τοῦ τάφου τῶν Διοσκούρων στὶς Θεράπνες¹⁸. Εἶδαμε πῶς πάνω, ὅτι παραλλαγὴ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἔχει δώσει καὶ ὁ Farnell, ποὺ τὰ θεωρεῖ ὡς ἀνεξήγητα φετιχικὰ ἀντικείμενα, δηλαδὴ ὡς ἀντικείμενα δυναμοῦχα, ἐνισχυμένα μὲ μαγικὴ δύναμη, ποὺ ἦσαν τοποθετημένα πάνω στὴν κορυφὴ τοῦ τύμβου.

Τώρα ὁ Nilsson, ἀσφαλῶς παρασυρμένος ἀπὸ τὴ βεβαιότητά του ὅτι πρόκειται γιὰ δύο φιδόμορφες θεότητες τοῦ οἴκου ποὺ δέχονται τὴν τροφή τους στὸν ἀμφορέα, ἔχει ἐρμηνεύσει τὰ Δόκανα ὡς σχήματα τῆς ξυλοδεσιᾶς τῶν πλινθοκτίστων οἰκιῶν. Τὸ συμπέρασμά του τὸ ἔχει συνοψίσει ὡς ἐξῆς¹⁹: «Τὰ Δόκανα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ξυλοδεσιὰ ἐνὸς σπιτιοῦ».

Ἐὰν δὲν εἶχε πεισθεῖ ἀπὸ πρὶν ὁ Nilsson ὅτι ἔχει νὰ κάμει μὲ οἰκιακὴ λατρεία, ἀμφιβάλλω ἂν θὰ εἶχε ὀδηγηθεῖ τόσο εὐκόλα στὴν ἰδέα τοῦ ξύλινου σκελετοῦ ἐνὸς σπιτιοῦ. Ἀφοῦ ὅμως ἀναζητοῦσε ὄλο καὶ κάποιο νέο ἐπιχείρημα γιὰ νὰ στηρίξει εἰδικὰ σὲ οἰκία τὸν σύνδεσμο τῆς λατρείας, μοῦ φαίνεται ὅτι γι' αὐτὸ ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ παράδοξο συμπέρασμα.

Στὴ συνέχεια ὁ Nilsson δέχεται ὅτι οἱ δύο ἀμφορεῖς μποροῦσε νὰ εἶναι ἀπλῶς ταφικοὶ πίθοι, ἀλλὰ τὸ πιθανότερο κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι νὰ συγκριθοῦν μὲ τὸν Δία Κτήσιον, ὅπως ἔχει κάμει καὶ ἡ Harrison. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι οἱ δύο διδυμοὶ ἤρωες τῆς Σπάρτης πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἀρχικὰ ἦσαν μόνο οἰκιακὲς θεότητες ποὺ εἶχαν τὴ μορφή τοῦ φιδιοῦ. Τελικὰ ὁ Nilsson δέχεται ὅτι πρέπει νὰ ἦσαν οἱ οἰκιακὲς θεότητες εἰδικὰ τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Nilsson ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ μιὰ παλιὰ γνώμη τοῦ ἔτους 1886, ὅταν ὁ Γερμανὸς Ed. Meyer, στὸ *Reinische Museum* ἐκείνης τῆς χρονιάς, εἶχε ὀδηγηθεῖ στὸ συμπέρασμα²⁰ ὅτι οἱ Διοσκούροι πρέπει νὰ ἔχουν ἀναφρεῖ ἀπὸ τὴ διπλὴ βασιλεία τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι μὲ τοὺς Διοσκούρους προβάλλεται στὸ χῶρο τοῦ θεϊκοῦ κόσμου ἡ γήϊνη πραγματικότητα τοῦ σπαρτιατικοῦ θεσμοῦ τῆς διπλῆς

18. Tod- Wace, *A Catalogue of the Sparta Museum* (1906) σελ. 113 κέξ.

19. M. Nilsson, ἔνθ' ἂν. σελ. 408.

20. M. Nilsson, ἔνθ' ἂν. σελ. 409, σημ. 7.

βασιλείας. Δύο βασιλεῖς ἔχει ἡ δωρική Σπάρτη, ἄρα χρειάζεται καὶ δύο οἰκιακὲς θεότητες. Ἔτσι διατείνονται.

Ὁ Ed. Meyer μάλιστα τότε, τὸ 1886, ἔφτασε στὸ ἀκραῖο σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει τὸν ἀναπόδεικτο ἀφορισμό, ὅτι οἱ μῦθοι περὶ τῶν Διοσκούρων εἶναι δευτερογενεῖς, ἐνῶ σημασία ἔχει μόνο ἡ λατρεία. Θὰ παρατηροῦσα ὅμως στὸ σημεῖο τοῦτο ὅτι στὴν ἔρευνα ὀφείλομε νὰ ἀναζητοῦμε τὴν ἀλήθεια ἀντικειμενικὰ — καὶ ὑπομονητικὰ — καὶ νὰ τὴν ἀναζητοῦμε μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς παραδιδόμενες μαρτυρίες, ὅχι ὅμως νὰ διαγράφουμε βιαστικὰ καὶ ἐξ ὀλοκλήρου ὅσες μαρτυρίες δὲν μᾶς ἐξυπηρετοῦν ἢ ὅσες δὲν μπορούμε νὰ τὶς ἐξηγήσουμε.

Παράλληλα ὁ Nilsson εἶχε ἀντιληφθεῖ ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ πόρισμά του ὡς οἰκιακῶν φιδόμορφων θεοτήτων δὲν ἐρμηνεύεται ὁ κύριος λατρευτικὸς ρόλος τῶν Διοσκούρων, ποῦ ἦταν ἡ προστασία τῆς Σπάρτης ἀπὸ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου. Οἱ δύο Τυνδαρίδες, διατηρῶντας τὴ συμβολικὴ ἀπεικόνισή τους στὰ Δόκανα, συνόδευαν τὸ στρατὸ τῆς Σπάρτης καὶ συνέβαλλαν στὴν προστασία καὶ τὴ νίκη. Πῶς ὅμως οἱ περιορισμένες τοπικὰ οἰκιακὲς θεότητες, ποῦ φέρουν κυρίως πλοῦτο στὸ σπίτι, θὰ ἐξελιχθοῦν σὲ θεοὺς πολεμικοὺς;

Ὁ Nilsson, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, προχώρησε στὴ «λύση κατ' ἀναλογίαν». Καὶ τὸ ἀντίστοιχο παράδειγμα ποῦ ζητοῦσε, νόμισε ὅτι μπορούσε νὰ τὸ δανεισθεῖ ἀπὸ ἄλλες ἐποχὲς καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐλληνικοὺς τόπους. Συνεδύασε δηλαδὴ τοὺς φιδόμορφους θεοὺς τῆς δωρικῆς Σπάρτης μὲ τὴ «Θεὰ τῶν ὄφρων» ποῦ ἀνήκει στοὺς Μινωϊκοὺς χρόνους τῆς Κρήτης. Ὅπως ἡ θεὰ τῆς προϊστορικῆς Κνωσοῦ κρατάει στὰ χέρια της τὰ δύο φίδια καὶ ἀπὸ θεὰ τοῦ σπιτιοῦ ἔγινε θεὰ ποῦ προστάτευε τὸν Μίνωα καὶ τὴν πόλη, ὅμοια θὰ μπορούσαμε νὰ δεχτοῦμε — συμπεραίνει ὁ Nilsson — ὅτι καὶ οἱ δύο φιδόμορφες οἰκιακὲς θεότητες τῶν βασιλείων τῆς Σπάρτης μπορούσαν νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ βοηθοὺς των. Ἄπαξ ὅμως, πάντοτε κατὰ τὸν Nilsson, οἱ δύο παλαιὲς οἰκιακὲς θεότητες θεωρήθηκαν ὡς δύο νεαροὶ ἱππεῖς, δὲν χρειάστηκε πλέον παρὰ μόνο νὰ ἀναζητηθοῦν ἀναδρομικὰ, στὴν παλαιότερη μυθολογία τῆς Σπάρτης δύο ἀντίστοιχοι τοπικοὶ ἥρωες. Τότε — καὶ μόνο τότε — ἀνεκαλύφθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων οἱ δύο ἀδελφοὶ τῆς Ἑλένης καὶ ἡ ὑστερόχρονη συγχώνευση τῶν οἰκιακῶν βασιλικῶν θεοτήτων τῆς δωρικῆς Σπάρτης μὲ τοὺς δύο Διδύμους τῶν Ἀχαιῶν ὀλοκληρώθηκε. Ἔτσι οἱ δύο δωρικὲς οἰκιακὲς θεότητες προχώρησαν ἀναδρομικὰ καὶ ἔγιναν Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης.

Πολύπλοκος ὅμως ἔχει γίνε — κατὰ τὴ γνώμη μου — καὶ ὁ δρόμος ποῦ ἔχει ἀκολουθήσει ὁ Nilsson καὶ τὸ ἀποτέλεσμά του. Πολύπλοκος ὁ δρόμος, ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιθετικῶν συλλογισμῶν. Πολύπλοκο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγο-

νότος ὅτι ἀκολουθεῖ ὑποχρεωτικὰ τὶς ἀλλεπάλληλες μεταμφιέσεις τῶν στοιχείων πὺν πρωταγωνιστοῦν.

Ἐκαμα διεξοδικότερο λόγο γιὰ τὴν ἐρμηνεία πὺν ἔχει δώσει στὸ πρόβλημα ὁ Martin Nilsson, ὅχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι ὁ ἀναμφισβήτητα κορυφαῖος ἐρευνητὴς γιὰ τὰ προβλήματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐρμηνεία πὺν ἔχει δώσει εἶναι ἡ μόνη πὺν ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναφέρεται καὶ νὰ γίνεται ἀποδεκτή, ἔστω καὶ μὲ ἐπιφυλάξεις.

Δ'

Ἐως τώρα γνωρίσαμε, στὸ πρῶτο μέρος τῆς ὁμιλίας, τί ἦσαν οἱ Διόσκουροι καὶ ποιες οἱ ἀρχαῖες δοξασίες γι' αὐτούς. Στὴ συνέχεια, στὸ δεύτερο μέρος, γνωρίσαμε ποῖα εἶναι τὰ συμπεράσματα τῶν κορυφαίων ἐπιστημόνων πὺν ἔχουν ἐρμηνύσει τὸ πρόβλημα. Ἐκεῖ εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ διατυπώσω καὶ τοὺς δικούς μου ἐνδοιασμούς ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὰ συμπεράσματα.

Ἐρχομαι τώρα στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο τμήμα τῆς ὁμιλίας. Ἐδῶ θὰ ἐκθέσω τὴ δική μου ἐρμηνεία, γιὰ ἓνα πρόβλημα πὺν διερευνᾶται κάθε τόσο ἐπὶ ἑκατὸν ὀλόκληρα χρόνια, μὲ τὴν ἀκρίβεια ἀπὸ τὸ 1885, ἀλλὰ ὡστόσο παραμένει ἄλυτο.

Κατὰ τὴ γνώμη μου, πρῶτα-πρῶτα ἐπιβάλλεται νὰ προσέξουμε τὶς ἀρχαιότερες φιλολογικὲς μαρτυρίες, ἔστω καὶ ἂν οἱ προηγούμενοι ἐρμηνευτὲς τὶς εἶχαν ὑποβαθμίσει.

Ἀρχικὰ προβάλλει πρώτη ἡ ἰδέα τῶν Διδύμων ἀδελφῶν. Γνωρίσαμε ὅτι στὴν ἐποχὴ τῶν Ἀχαιῶν ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς Διδύμους θεωρεῖται κατὰ κανόνα υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ μετὰ τὸ θάνατό του κερδίζει τὴν ἀθανασία. Ὁ Ἡρακλῆς στὴ Θήβα ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατό του προχωρεῖ στὴν ἀθανασία καὶ στὸν Ὀλυμπο. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πολυδεύκης, κατὰ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ Ἡρακλέους, δηλώνεται ρητὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς ὅτι προορίζεται δικαιοματικὰ γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ ἐπίσης γιὰ τὸν Ὀλυμπο. Μήπως ἄλλωστε καὶ ἡ ἀδελφή του Ἑλένη, παρὰ τὰ σοβαρὰ σφάλματά της, δὲν ἔχει κερδίσει μετὰ θάνατο, — ὡς κόρη τοῦ Διὸς — ἀνάλογη εὐδαιμονία στὰ Ἡλύσια πεδία;

Προκειμένου ὅμως γιὰ τὸν Πολυδεύκη, ἀμέσως παρουσιάσθηκε μιὰ σοβαρὴ ἐμπλοκή. Παρενεβλήθη ἡ ἀκαταμάχητη ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν δύο ἀδελφῶν, μὲ ἀποτελεσματὴν τὴν ἔρρησή του γιὰ μονόπλευρη ἀθανασία. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ αὐταπάρνηση στὸ χῶρο τῆς φιλίας ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες ἓνα ἀπὸ τὰ εὐγενέστερα παραδείγματα αὐτοθυσίας. Ὁ λαὸς αἰσθανόταν ζωηρὴ συγκίνηση γιὰ κάθε παρόμοιο περιστατικὸ αὐτοθυσίας γιὰ χάρη τῆς φιλίας, ἐνῶ οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι, κάθε φορὰ πὺν θὰ τύχει νὰ ἐξετάζουν τὸ φαινόμενο, τὸ ἀτενίζουν μὲ θυμασμό.

Ἐνάλογα φυσικά συμπεριφέρονται καὶ οἱ ποιητές. Ὁ Θέογνις²¹ ἀπευθύνεται στοὺς Διόσκουρους, ὡς ἐπόπτες κάθε μεγάλης φιλίας, καὶ κάνει ὄρκο σ' αὐτούς, λέγοντας ὅτι ἐὰν ὁ ἴδιος κάποτε στὸ μέλλον τολμήσει νὰ διανοηθεῖ κάποιο κακὸ ἐναντίον τοῦ φίλου του, τότε εὔχεται ἀπὸ τώρα τὸ κακὸ ἐκεῖνο νὰ πέσει πάνω στὸ δικό του κεφάλι, παρὰ στὸ κεφάλι τοῦ φίλου του. Ἐξ ἄλλου ὁ Δάμων καὶ ὁ Φιντίας, μὲ τὰ ἀμοιβαῖα ἔμπρακτα δείγματα ἐθελουσίας ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο, ἔχουν ἀναδειχθεῖ ὡς τὸ καλύτερο παράδειγμα στὸ χῶρο τῶν ἀνθρώπων. Ὡστόσο τὸ ἰδανικὸ πρότυπο, στὸ χῶρο τῶν ἡρώων, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Πάτροκλο, ἀσφαλῶς τὸ ἀντιπροσωπεύουν ὁ Πολυδεύκης καὶ ὁ Κάστωρ. Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους τοὺς δύο ἀδελφούς, ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ἐθυσίασε τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τὸν Ὀλυμπο.

Ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, χρειάζεται νὰ γνωρίσουμε τρεῖς ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες φιλολογικὲς πηγές, γιὰ νὰ μᾶς πληροφορήσουν ὅτι ὑπῆρχε στὴ Σπάρτη μιὰ παλιὰ λαϊκὴ ἀντίληψη ποὺ ὑποστήριζε ὅτι μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ δύο Διόσκουροι δὲν ἔγιναν ἐξ ὀλοκλήρου νεκροί. Ἔμεναν μέσα στὸν τάφο τους ὡς «τόπον οἰκητήριον», ἔμεναν ὅμως ζωντανοί. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔβγαιναν κάθε δευτέρα ἡμέρα ἐπάνω στὴ γῆ, ἢ γιὰ νὰ βοηθοῦν ἢ γιὰ νὰ πηγαίνουν στὸν Ὀλυμπο. Ἀντίστοιχα, κάθε ἐπόμενη ἡμέρα οἱ δύο Δίδυμοι βρισκόνταν μέσα στὸν τάφο τους, ἀλλὰ βρισκόνταν ζωντανοί:

τοὺς ἄμφω ζώους κατέχει φυσίζουο γαῖα²².

Αὐτὰ βεβαιώνει πρῶτος ὁ Ὅμηρος. Ὁ ἴδιος ποιητής, σὲ ἄλλο σημεῖο, συγκεκομιμένα στὴν Νέκυιαν²³, προσθέτει ὅτι οἱ δύο Τυνδαρίδες «ζώουσ' ἑτερήμεροι», ποὺ σημαίνει ὅτι κάθε δευτέρα ἡμέρα, κάθε «ἑτέραν ἡμέραν», οἱ δύο Ἐτερήμεροι ἀναλαμβάνουν τὸν ἀνθρώπινο τρόπο τῆς ζωῆς τους.

Δεύτερος χρονολογικὰ ἀκολουθεῖ ὁ ποιητής Ἀλκμάν, ποὺ ἀσφαλῶς γνώριζε τὴ ζωὴ στὴ Σπάρτη καλύτερα καὶ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο. Ὁ Ἀλκμάν υἱοθετεῖ τὴ λαϊκὴ πίστη τῶν Σπαρτιατῶν καὶ βεβαιώνει²⁴ ὅτι οἱ Διόσκουροι μέσα στὸν τάφο τους εἶναι ζωντανοί. Ὁ Σχολιαστὴς στὶς Τρωάδες τοῦ Εὐριπίδη ἀναλύει — καὶ μᾶς παραδίδει — ὡς ἐξῆς τὴ σχετικὴ πληροφορία: «Οἰκητήριον δὲ φασὶ τὰς Θεράπνας τῶν Διόσκουρων, παρ' ὅσον ὑπὸ τὴν γῆν τῆς Θεράπνης εἶναι λέγονται ζῶντες, ὁ Ἀλκμάν φησίν».

21. Θέογν. στίχ. 1087 κέξ.

22. Ὀδύσσ. 11, 301.

23. Ὁ Ὅμηρος βεβαιώνει (Ὀδύσσ. 11, 303 - 304):

ἄλλοτε μὲν ζώουσ' ἑτερήμεροι, ἄλλοτε δ' αἶψτε
τεθνήσιν· τιμὴν δὲ λελόγχασιν ἴσα θεοῖσι.

24. Ἀλκμάν, ἀπόσπ. 5. Περισσότερα βλέπε στὸν Farnell, ἐνθ' ἀν. σελ. 184.

Σαφής, πὸν δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία, εἶναι καὶ ὁ Πίνδαρος, ἰδίως στὸν Δέκατον Νεμεόνικον. Ἀναφέρεται ἐκεῖ ὅτι οἱ δύο Διόσκουροι ἀλλάζουν ἐναλλακτικὰ τὸν τρόπο ζωῆς κάθε μίαν ἀπὸ κάθε δύο ἡμέρες. Τῇ μιᾷ ἡμέρᾳ ἀνεβαίνουν στὴ ζωὴ καὶ στὸν οὐρανό, ἐνῶ τὴν ἐπομένη βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Θεράπνης:

μεταμειβόμενοι δ' ἐναλλάζ, ἀμέραν τὰν μὲν παρὰ πατρὶ φίλω
Διὶ νέμονται, τὰν δ' ὑπὸ κεύθεσι γαίας ἐν γυάλοις Θεράπνας²⁵.

Μονάχα τώρα, γνωρίζοντας αὐτὲς τὶς δοξασίες πὸν εἶναι ἀρχαιότερες ἢ καὶ σύγχρονες τῶν λακωνικῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων τοῦ βου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος καὶ ἐξῆς, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετάσουμε ἰδίως τὰ μυστηριώδη ἐκεῖνα ἀνεικονικὰ σύμβολα τῶν Διοσκούρων, τὰ ἀποκαλούμενα ἀπὸ τὸν Πλούταρχο ὡς Δόκανα. Ὑπεθυμίζω αὐτὸ πὸν ἔχω εἰπεῖ πῶς πάνω, ὅτι δηλαδὴ ἡ σωστὴ ἐρμηνεία τῶν Δοκάνων ἴσως θὰ ἀποτελέσει τὸ κλειδί γιὰ νὰ λυθεῖ ἱκανοποιητικὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ πρόβλημα τῆς λατρείας τῶν Διοσκούρων.

E'

Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀρχικὰ τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν Δοκάνων δὲν συμβολίζει τὸ ἀδιαίρετο τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει ὁ Πλούταρχος, στὸ «περὶ φιλαδελφίας» ἔργο του. Οὔτε δέχομαι ὅτι τὰ δόκανα χρησίμευαν ὡς οἰαδήποτε φετιχικὰ σύμβολα πὸν θὰ εἶχαν τοποθετηθεῖ πάνω στὴν κορυφὴ τοῦ τύμβου στίς Θεράπνες, ὅπως ὁ Farnell ἔχει προτείνει. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε σχήματα ξυλοδεσιάς κάποιου σπιτιοῦ, ὅπως ὁ Nilsson ἔχει ἐρμηνεύσει.

Τὰ δύο ξύλα πάνω στὰ ἀνάγλυφα, καθὼς εἰκονίζονται ὄρθια καὶ παράλληλα, ζευγμένα μὲ δύο ἄλλα ὀριζόντια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα βρίσκεται στὴν κορυφὴ καὶ τὸ ἄλλο λίγο πῶς κάτω, — ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ ὅλου ὕψους, — δίνουν τὸ σχῆμα μιᾶς ἀνοικτῆς θύρας, πὸν ἔχει ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν ἓνα ὑπέρθυρο μὲ ἴσο πλάτος, ὅσο ἔχει καὶ ἡ θύρα. Ἔχομε δηλαδὴ μιὰ θύρα ὅμοιαν μὲ ἐκεῖνες τῶν μινωϊκῶν καὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

Ἡ ἄποψη πὸν προτείνω, ἴσως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φανεῖ ὡς τολμηρῆ. Ἀλλὰ στὸ σημεῖο τοῦτο νομίζω ὅτι δικαιῶμαι νὰ ὑποστηρίξω ὅτι χρειάζεται λίγη ὑπομονή, ἀφοῦ μάλιστα κάθε νέα ἐρμηνεία δὲν κρίνεται ἀπὸ τὸ πῶς ἀρχίζει, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πῶς καὶ πῶς τελειώνει. Ὅπωςδήποτε, τὸ σχῆμα τῶν Δοκάνων — ὡς μιᾶς θύρας — κερδίζει σταθερὸ ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ προσέξουμε τὰ δύο εἰκονιζόμενα Δόκανα πάνω στὸ

25. Πίνδαρ. Νεμ. 10,55-56.

πασίγνωστο ανάγλυφο τοῦ Ἀργενίδα²⁶. Ἐκεῖ εἰκονίζονται ψηλά σὲ βράχο τὰ δύο Δόκανα καὶ φαίνονται σὰν δύο κανονικὲς θύρες μὲ δύο κανονικά ὑπέρθυρα.

Τὸ σχῆμα τοῦτο, — ὡς σχῆμα ποὺ παριστάνει πύλη, — εἶναι ιδιαίτερα συχρὸ προκειμένου γιὰ τὶς θύρες τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων. Οἱ μεγάλες θύρες τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ ἔχουν, σχεδὸν ὅλες ἢ ὀπωσδήποτε οἱ περισσότερες, αὐτὸ τὸ σύνθετο σχῆμα, δηλαδὴ μιὰ θύρα ἢ ὅποια ἀκριβῶς ἐπάνω της καὶ σὲ ἴσο πλάτος ἔχει τὸ ὑπέρθυρο ποὺ χρησιμεύει ὡς φεγγίτης. Δὲν ἀπουσιάζει ὁμως τὸ ἴδιο σχῆμα οὔτε ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως τῆς νοτιοδυτικῆς. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει ἡ μεγάλη θύρα τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Νέστορος στὸν Ἐγκλιανό. Πρόκειται γιὰ τὴν κύρια θύρα ποὺ ὀδηγεῖ στὴν αἴθουσα τοῦ θρόνου. Ἡ πύλη ἐκείνη, — σύμφωνα μὲ τὴ γνωστὴ ἀναπαράσταση τοῦ *De Long* ποὺ γενικὰ ἔχει γίνει παραδεκτὴ τόσο ἀπὸ τὸν *Blegen* ὅσο καὶ ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους, — ἔχει ἓνα ὀριζόντιο χώρισμα στὸ γνωστὸ ὕψος τῶν δύο τρίτων περίπου ἀπὸ τὸ ἔδαφος²⁷, ἔτσι ποὺ χωρίζει τὸ συνολικὸ ὕψος σὲ θύρα καὶ ὑπέρθυρο.

Τὸ σχῆμα λοιπὸν τῶν Δοκάνων τῆς Σπάρτης δεχόμεστε κατ' ἀρχὴν ὅτι μοιάζει μὲ τὸ σχῆμα μεγάλης μυκηναϊκῆς θύρας ποὺ εἰκονίζεται νὰ εἶναι ἀνοιχτή. Θὰ μποροῦσε στὴ συνέχεια νὰ θεωρηθεῖ ὅτι παριστάνει τὴ θύρα τοῦ τάφου τῶν Διοσκούρων στὶς μυκηναϊκὲς Θεράπνες.

Εἶναι περιέργο ὁμως ὅτι μ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, — δηλαδὴ γιὰ μιὰ θύρα τάφου ποὺ εἰκονίζεται ἀνοιχτή, — ἔρχεται νὰ συμφωνήσει μαζί μου καὶ μιὰ ἀρχαία πληροφορία, ποὺ ὁμως ὅλοι ἕως τώρα τὴν προσπερνούσαμε σχεδὸν ὡς ἀναξία λόγου. Πρόκειται γιὰ τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸ Λεξικό, ποὺ δίνει τὴν ἀκόλουθη ἐρμηνεία: «Δόκανα· τάφοι τινὲς ἐν Λακεδαιμονίᾳ· παρὰ τὸ δέξασθαι τοὺς Τυνδαρίδας. . . (δόκανα) φαντασίαν ἔχοντα τάφων ἀνεωγμένω».

Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ ἀνεωγμένοι τάφοι τῶν δύο Τυνδαριδῶν στὴ Λακεδαίμονα, ποὺ ὀνομάζονται δόκανα, κατὰ τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸ, ἀντιστοιχοῦν μὲ τὰ εἰκονιζόμενα πάνω στὰ ἀρχαῖα λακωνικὰ ανάγλυφα Δόκανα, ποὺ καὶ ἐκεῖνα ὄντως μοιάζουν — δηλαδὴ «φαντασίαν ἔχουσι» — μὲ ἀνεωγμένη μυκηναϊκὴ πύλη στὸ ὑποθετικὸ Ἀνάκτορο τοῦ Πλούτωνος ποὺ βρῖσκεται μέσα στὴ γῆ.

26. Ἀπεικόνιση τοῦ σπουδαίου ἀναγλύφου τοῦ Ἀργενίδα, μὲ τοὺς δύο ὑψηλοὺς ἀμφορεῖς, τὰ δύο φίδια, τοὺς δύο Διοσκούρους ὄρθιους ἀριστερά, καὶ τὰ δύο Δόκανα δεξιὰ ψηλά στὸ βράχο, βλέπε στὴν *Harrison (Themis, 1912, σελ. 305, εἰκ. 84)*.

27. Βλέπε στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ἔκδ. Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν), τόμ. Α, 1970, σελ. 303, ὅπου εἰκονίζεται ἐγχρωμῆ ἢ ἀναπαράσταση τῆς πολυκόσμης αἴθουσας τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, ὅπως ἔγινε ἀπὸ τὸν *Piet de Long*.

Τὸ δεύτερο πρόβλημα, πὸν θὰ ἐξετάσω τώρα, ἀναφέρεται εἰδικὰ στὴν ἐτυμολογία τοῦ οὐσιαστικοῦ «δόκανα». Γιατὶ τὰ ἱερά ἀφιδρώματα τῶν Διοσκούρων ὀνομάσθηκαν μὲ αὐτὸ τὸ περίεργο ὄνομα; Καὶ ποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ σχέση τους μὲ τὰ ὁμώνυμα «κνηγετικά δόκανα»; Δὲν ἔχει δοθεῖ ἔως τώρα καμιά σχετικὴ ἐρμηνεία. Μάλιστα, δὲν ἔχει οὔτε ἐπιχειρηθεῖ ἡ συνδιερεύνησή τους (Δόκανα Διοσκούρων καὶ κνηγετικά δόκανα). Τὸ ὅτι ὅμως δὲν ἔχει ἐπιχειρηθεῖ ἔως τώρα, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ τὸ ἐπιχειρήσουμε.

Κατὰ τὸν λεξικογράφου Ἡσύχιου τὸ θηλυκὸ οὐσιαστικὸ «ἡ δοκάνη» σημαίνει τὴν στάλικα, καὶ «στάλιξ» εἶναι ὁ κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ξύλινους στύλους πὸν καρφώνονται στὸ χῶμα ὄρθιοι καὶ ἔχουν στὴν κορυφὴ διχαλωτὴ ἀπόληξη. Ἐκεῖ στερεώνεται ὄρθιο τὸ λεγόμενον «στατὸν δίκτυον» πὸν τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴν ἀρχαιότητα οἱ κνηγοί. Εἶναι ἓνα δίχτυ κάθετο, περίπου ὅπως τοποθετεῖ συχνὰ ἡ ἀράχνη τὸ δικό της. Τὰ θηράματα, πὸν οἱ κνηγοὶ θὰ τὰ κνηγοῦν ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πλευρὰ καὶ ἐκεῖνα φεύγοντας θὰ ἔρθουν καὶ θὰ πέσουν πάνω στὸ δίχτυ, μπλέκουν μέσα καὶ συλλαμβάνονται. «Δοκάνη» συνεπῶς, ὅπως καὶ τὸ οὐδέτερο «δόκανον» (παράγωγα ἀπὸ τὸ θηλυκὸ οὐσιαστικὸ ἢ δοκὴ καὶ τὸ ρῆμα δέχομαι), εἶναι αὐτὰ πὸν δέχονται τὸ θῆραμα, ἔπειτα ὅμως δὲν τὸ ἀφήνουν νὰ ξαναφύγει.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι καὶ ἡ βασικὴ ιδιότης τῆς μεγάλης καὶ ἐπίσημης πύλης τοῦ Ἄδης, καὶ γιὰ τοῦτο στὴν ἀρχαία Λακωνία ἔχει ὀνομασθεῖ ἡ πύλη μὲ τὸ ὄνομα «δόκανα», ἐπειδὴ ἡ πύλη ἐκεῖνη εὐχαρίστως σὲ δέχεται, δὲν σοῦ ἐπιτρέπει ὅμως μὲ κανένα τρόπο νὰ ἀπελευθερωθεῖς καὶ νὰ ξαναφύγεις.

Ἡ τακτικὴ αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἐφαρμόζεται κυρίως ἀπὸ τὸν Κέρβερο. Καὶ τὴν ἔχει περιγράψει — μὲ τρόπο πὸν δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία — ὁ ποιητὴς Ἡσίοδος στὴν Θεογονία. Ἐκεῖ ὁ φοβερὸς Κέρβερος πὸν φυλάει μπροστὰ στοὺς δόμους τοῦ Πλούτωνος ἔχει «κακὴν τέχνην», τονίζει ὁ Βοιωτὸς ποιητὴς. Αὐτοὺς πὸν ἔρχονται νὰ μποῦν, ὁ Κέρβερος τοὺς ὑποδέχεται μὲ φανερὴ φιλία καὶ τοὺς κουνάει τὴν οὐρὰ καὶ τὰ δύο αὐτιά του. Ὅταν ὅμως ἐκεῖνοι πὸν ἤρθαν, ζητήσουν νὰ ξαναβγοῦν ἀπὸ τὸν Ἄδη, τότε ὁ Κέρβερος δὲν τοὺς ἀφήνει. Τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Ἡσίοδου ἔχει ὡς ἑξῆς:

δεινὸς δὲ κύων προπάροιθε δόμων φυλάσσει
νηλειῆς, τέχνην δὲ κακὴν ἔχει· ἐς μὲν ἰόντας
σαίνει ὁμῶς οὐρῇ τε καὶ οὐασιν ἀμφοτέροισιν,
ἐξελθεῖν δ' οὐκ αὐτίς ἔᾶ πάλιν²⁸.

28. Θεογονία, στίχ. 769 - 772.

Ἡ ἰδέα τῆς ἀνοικτῆς πόλης, γι' αὐτὸν ποὺ θέλει νὰ μπεῖ, καὶ τῆς κλειστῆς, γιὰ ὅποιον θελήσει νὰ βγεῖ, χαρακτηρίζει μιὰ μόνιμη λαϊκὴ πίστη, ποὺ προχωρεῖ διαχρονικά, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τὸν Κέρβερο, συνεχίζοντας στὸ Βυζάντιο καὶ φτάνοντας ἕως τὶς ἡμέρες μας.

Ὡς πρὸς τὸ Βυζάντιο, ἀρκεῖ ἡ συχνὰ καὶ μὲ ἔμφαση ἐπαναλαμβανόμενη ἐκκλησιαστικὴ μαρτυρία γιὰ τὴ σιδερένια πύλη τοῦ Ἁδῆ, ἡ ὁποία ἔχει ἐνισχυθεῖ μὲ « μ ο χ λ ο ὺ ς π ρ ο α ι ω ν ῖ ο υ ς » σὲ βαθμὸ ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ παραβιασθεῖ. Σ' αὐτὸ στηρίζεται «ἡ δύναμις» καὶ «τὸ νῆκος» τοῦ Ἁδῆ. Μονάχα ἓνας, ὁ ἀναστάς Θεάνθρωπος, συνέτριψε κλειθρα καὶ μοχλοὺς ποὺ τὰ βλέπομε νὰ εἰκονίζονται ἐλεεινὰ ἐξαθροωμένα κάτω στὸ δάπεδο τοῦ τάφου, στὶς εἰκόνες τῆς Ἀναστάσεως, καὶ ἰδίως σ' αὐτὲς ποὺ εἰκονίζουσι τὴν «Εἰς Ἁδου Κάθοδον».

Ἐξ ἄλλου, ὡς πρὸς τὴ δοξασία γιὰ τὴν κλειστὴ πύλη τοῦ Ἁδῆ στὴ νεώτερη ἐποχῇ, ἀρκοῦν ὡς ἀπόδειξις οἱ ἐπόμενοι δύο στίχοι ἀπὸ νεοελληνικὸ μοιρολόγι:

— Κόρη μου, σὲ κλειδώσανε κάτω στὴν Ἀλησμόνη,
στὸ ἔμπα δίνουσι τὰ κλειδιά, στὸ ἔβγα δὲν τὰ δίνουσι.

Μποροῦμε νὰ κλείσουμε τὸ τμήμα, τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος «δόκανα», συνοψίζοντας ὡς ἐξῆς: Ὁλοκληρωτικὴ ἀντιστοιχία καὶ πλήρης εὐθυγράμμιση παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὰ δύο ὁμόρριζα ἀρχαῖα οὐσιαστικά, τὴν δ ο κ ἄ ν η καὶ τὰ δ ὄ κ α ν α. Ἡ ἀρχαία κυνηγετικὴ δοκάνη συλλαμβάνει τὸ θήραμα, ὅπως καὶ τὰ δόκανα τοῦ Ἁδῆ συλλαμβάνουσι τοὺς ἐρχομένους νεκρούς. Ἄρα, ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογικὴ πλευρά, τὰ ἕως τώρα ἀνερμήνευτα σημασιολογικῶς «δόκανα» τῶν Διοσκούρων μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι βρίσκουσι τελικὰ τὴν ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν τους.

Τί ἄλλο ὅμως μπορεῖ νὰ συμβαίνει στὴ συνέχεια; Πρῶτα-πρῶτα συμβαίνει τὸ ἐξῆς σπουδαῖο: Οἱ Διοσκουροὶ, ἀντίθετα μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους θνητούς, καὶ ἀντίθετα μὲ ὅλα τὰ καθιερωμένα, εἶναι οἱ μόνοι ποὺ δὲν ἔχουσι αἰχμαλωτισθεῖ ἀπὸ τὰ ἀδυσώπητα «δόκανα» τοῦ Ἁδῆ. Αὐτοὶ οἱ δύο νέοι τῆς μυκηναϊκῆς Σπάρτης, οἱ Ἐ τ ε ρ ἡ μ ε ρ ο ι ὅπως τοὺς ἔχει ἀποκαλέσει ὁ Ὅμηρος, εἶναι οἱ μόνοι ποὺ συνεχῶς — καὶ κάθε δεύτερη ἡμέρα — βγαίνουσι δικαιοματικὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἀνοικτὰ Δόκανα τοῦ Ἁδῆ καὶ κυκλοφοροῦσι στὸν Ἐπάνω Κόσμο ἐλεύθεροι ὅπως οἱ θεοί, ἢ καὶ πηγαίνουσι κατ' εὐθείαν στὸν Ὀλυμπο, ὅπου — ὅπως ὁ Πίνδαρος τὸ ἔχει τονίσει — εἶναι μόνιμα προσκαλεσμένοι.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια τῆς ἐλεύθερης μετακίνησης ἀνάμεσα στὸν τάφο καὶ τὴ ζωὴ — καὶ συνεκδοχικὰ τὴν αὐτόματη παρουσία τῶν Διοσκούρων παντοῦ — συμβολίζουν κατὰ τὴν προσωπικὴ μου ἄποψη τὰ «δόκανα» τῆς ἀρχαίας λατρείας μὲ τὴν

ἐμφάνισή τους πάνω στὰ ἀνάγλυφα. Ἀπεικονίζουν δηλαδή μιὰν μυκηναϊκὴ πύλη, ἀλλὰ τὴν ἀπεικονίζουν νὰ βρίσκεται συνεχῶς καὶ ἐπίτηδες ἀνοιχτή. Εἶναι οἱ ἀνεφ-
γμένοι τάφοι στὴν Λακεδαίμονα, ὅπως εἶδαμε ὅτι τοὺς ἔχει ὀνομάσει τὸ Μέγα Ἐτυ-
μολογικό. Ἀλλά, γιατί εἶναι συνεχῶς ἀνοιχτὴ ἐκείνη ἡ πύλη; Ἀπλούστατα, διότι
αὐτὸ τὸ εἰδικὸ προνόμιο γιὰ μόνιμο ἀνοιγμα τὸ ἔχει προστάξει ὁ μεγάλος Ζεὺς, ὁ
φίλος καὶ ὁ πατρῶος τῶν Διοσκούρων.

Ἐπειτα ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, — οἱ δωρικῆς καταγωγῆς στὴν
ἀρχή, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔπειτα, — μποροῦσαν νὰ ἔχουν στὸ ἐξῆς ἓνα μόνιμο καὶ σπου-
δαῖο καταφύγιο ἐλπίδας καὶ προστασίας. Ἐγνώριζαν ὅτι οἱ
δύο ἐκεῖνοι νέοι, οἱ δύο Τυνδαρίδες, κυκλοφοροῦν συνεχῶς ἐλεύθεροι στὸν Ἐπάνω
Κόσμο καὶ παράλληλα, ὅταν βρίσκονται μέσα στὸν τάφο τους ἐξακολουθοῦν ἀκόμη
καὶ ἐκεῖ νὰ ἀναπνεύουν καὶ νὰ εἶναι ζωντανοί. Ὄντας ὁμως ζωντανοὶ καὶ μέσα στὸν
τάφο τους, εἶναι σὲ θέση οἱ δύο Διόσκουροι νὰ ἀκοῦν κάθε εἶδους ἐπικλήσεις. Δια-
μορφώνονται, οὐσιαστικά — καὶ πολὺ γρήγορα, — σὲ δύο εἰδῶν θεότητες, πὺν συ-
νεχῶς καὶ ἀμοιβαῖα ἐναλλάσσονται. Εἶναι καὶ χθόνιοι ἤρωες γιὰ τὴν
κάθε ἡμέρα πὺν μένουν μέσα στὸν τάφο τους, καὶ οὐράνιες θεότητες
γιὰ τὴν κάθε ἐπομένη ἡμέρα.

Ἀφοῦ ὁμως διςυπόστατη εἶχε ἑνωρὶς διαμορφωθεῖ ἡ μεταθανάτια
ζωὴ τῶν Διοσκούρων, γεγονός πὺν τὸ ἐπιβεβαιώνουν οἱ ἀρχαιότερες φιλολογικὲς
μαρτυρίες, εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχει γίνεῖ «δισυπόστατη» καὶ ἡ λατρεία τους, πὺν γιὰ
τοῦτο εἶναι συγχρόνως καὶ χθονία καὶ οὐρανία. Δισυπόστατη ὁμως ἔχει διαμορφωθεῖ
καὶ ἡ εἰκονογραφικὴ παράσταση τῶν Διοσκούρων.

Αὐτὴ ἡ νέα ἄποψη, στὴν ὁποία ἔχω καταλήξει, μοῦ φαίνεται ὅτι τελικὰ μπορεῖ
νὰ ἀποδειχθεῖ ὡς ἡ πιὸ κατάλληλη προκειμένου νὰ ἐρμηνευθεῖ ἱκανοποιητικὰ ὁ
ἀπρὸσδόκητος ἀθροισμὸς τῶν ἄσχετων μεταξύ τους συμβολικῶν μορ-
φῶν, ὅσες ἀποδίδονται στοὺς Διοσκούρους. Πρόκειται γιὰ μιὰ σκόπιμη συσσωρευση,
πὺν συμβαίνει νὰ ἔχει γίνεῖ πολὺ συχνὰ πάνω στὸ ἴδιο καὶ τὸ αὐτὸ ἀρχαῖο λακωνικὸ
ἀνάγλυφο, ὅπου συνυπάρχουν δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες εἰκονιστικὲς μορφές,
οἱ ὁποῖες — ὅπως ἐτόνισα πιὸ πάνω — ὄχι μόνο δὲν συμφωνοῦν μεταξύ τους, ἀλλ'
ἀκόμη ἀντιμάχονται ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, ἢ χθονία τὴν οὐρανία καὶ ἀντίστροφα. Στὸ
Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Σπάρτης, δεξιὰ μετὰ τὴν εἴσοδο, συναντοῦμε τὴν ἀπο-
καλούμενη «Αἰθουσα Διοσκούρων». Ἐκεῖ τὰ πολλὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα ἀπο-
δεικνύουν, μὲ ποικίλους μάλιστα τρόπους, αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν παράδοξη «εἰκο-
νογραφικὴ συσσωρευση».

Ἐπιβάλλεται λοιπὸν τώρα, νὰ ἐπιχειρήσω νὰ ξεχωρίσω ὀριστικά — ὅσο μοῦ εἶναι δυνατὸν — αὐτὲς τὶς δύο ὁμάδες τῶν εἰκονιστικῶν μορφῶν:

Παίρνω πρῶτα ἐκεῖνες τὶς μορφές, ὅσες συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν οὐράνια ιδιότητα: Οἱ δύο γυμνοὶ καὶ στιβαροὶ νέοι, ποὺ εἰκονίζονται πάνω στὰ ἀρχαῖα λακωνικά ἀνάγλυφα νὰ κρατοῦν δόρυ καὶ νὰ ἔχουν ἀναρριχτὴ στὸν ὄμο τὴ χλαμύδα, στέκουν φιλικὰ ὁ ἕνας ἀντίκρου στὸν ἄλλο, ἔχοντας βγάλει σὲ προβολή — ὅπως σνηθιζόταν ἔτσι τότε στὴν τέχνη — τὸ ἕνα πόδι, κατὰ κανόνα τὸ ἀριστερό· ὥστόσο μοιάζουν σὰ νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ξεκινήσουν! Ἄλλοτε πάλι οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι δύο νέοι εἰκονίζονται ἐπίσης γυμνοί, πλάι τους ὅμως ἔχουν τὰ δύο ἄλογά τους ποὺ εἶναι λευκά, γιὰ τὰ ὁποῖα καὶ οἱ ἴδιοι ἀποκαλοῦνται «λευκόπωλοι».

Ὅπως ὅμως εἰκονίζονται οἱ Διόσκουροι καὶ οἱ ἵπποι τους, φαίνονται σὰ νὰ ξεκουράζονται γιὰ λίγο καὶ συγχρόνως σὰ νὰ βρίσκονται σὲ στάση ἀναμονῆς. Εἶναι ἔτοιμοι καὶ περιμένουν τὴν κάθε ἐπομένη ἡμέρα, γιὰ νὰ βγοῦν ἔξω ἀπὸ τὰ ἀνοιχτὰ Δόκανα. Ἄλλοτε πηγαίνουν στὸν Ὀλυμπο, κοντὰ στὸν πατέρα, ἄλλοτε — ὅπως τὸ βλέπομε συχνὰ σὲ ἀνάγλυφα — καλπάζουν σύμμετρα στὸν ἄερα, πάνω στὰ ἄλογά τους, πηγαίνοντας γιὰ κάποια Θεοξένια ποὺ πάντοτε γίνονται πρὸς τιμὴ τους καὶ ὅπου πάντοτε προσκαλοῦνται ὀνομαστικά, καὶ ἄλλοτε τρέχουν βιαστικοὶ — «προστρέχουν ἐπήκοοι» — γιὰ νὰ βοηθήσουν ἐκείνους τοὺς θνητοὺς ὅσοι τοὺς παρακαλοῦν νὰ προστρέξουν καὶ νὰ βοηθήσουν.

Αὐτὲς τὶς ὄρες, καὶ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς φάσεις, οἱ Διόσκουροι ἔχουν ἀναλάβει τὴν οὐράνια καὶ θεϊκὴ ταυτότητά τους, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἀθανασίας ποὺ ὀφείλεται, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀχαιῶν, στὸ δικαίωμα τοῦ ἑνὸς τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς δύο Διδύμους.

Ἐρχομαι τώρα σὲ ἐκεῖνες τὶς εἰκονιστικὲς μορφές τῶν Διοσκούρων ὅσες σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴ χθονία ιδιότητά τους: Κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένη ἡμέρα, — ὅπως καὶ κάθε ἐπομένη ἀπὸ κάθε δύο, κάθε «ἐτέραν ἡμέραν» — αὐτοὶ οἱ δύο «Ἐτερήμεροι» τοῦ Ὀμήρου ἐπιστρέφουν, περνώντας χωρὶς ἐμπόδιο μέσα ἀπὸ τὰ ἀνοιχτὰ Δόκανα τῆς χθονίας πύλης, δηλαδὴ μέσα ἀπὸ τὸν «ἀνεωγμένον» τάφο τους.

Ποία εἶναι ἡ νέα ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς, ποὺ τοὺς περιμένει; Σύμφωνα μὲ τὴν διαρκῶς ἐναλλασσόμενη δυσνόστατη ζωὴ τους, οἱ Διόσκουροι ἐξακολοῦθοῦν — ὅπως εἶδαμε — καὶ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ νὰ εἶναι ζωντανοί. «Ζῶουσιν», βεβαιώνει ὁ Ὀμηρος.

Ἐνῶ ὅμως τώρα παίρνουν τὴ μορφὴ τῶν δύο ζωντανῶν φιδιῶν ποὺ ἄλλοτε εἰκονίζονται νὰ συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τοὺς δύο ἀμφορεῖς (ποὺ ὅμως δὲν περιέχουν τροφές, ἀλλὰ εἶναι τεφροδόχοι καὶ βρίσκονται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου — οὐσιαστικὴ τοῦτο λεπτομέρεια ποὺ δὲν τὴν ἔχουν προσέξει ἡ Harrison καὶ ὁ Nilsson—)

καὶ ἄλλοτε εἰκονίζονται νὰ σκαρφαλώνουν, ἐπίσης ὡς δύο φίδια, πάνω στὰ δύο κάθεται ξύλα τῶν Διοκάνων, δηλαδή πάνω στὶς δύο ξύλινες ἐσωτερικὲς παραστάδες τῆς πύλης τοῦ τάφου των. Διατηροῦν ἄρα, κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, τὴν ἑλληνικὴ παραδοσιακὴ μορφή τοῦ ἥρωος ὡς φιδιοῦ. Ἐκεῖ, μ' αὐτὴ τὴν προσωρινὴ μορφή τους οἱ Διόσκουροι, καρτεροῦν τὴν ἀγῆ τῆς ἐπομένης ἡμέρας, — τῆς κάθε ἐπομένης ἡμέρας ἀπὸ τὶς κάθε δύο — γιὰ νὰ ξαναγίνουν παλληκάρια, πὺν θὰ ξαναπάρουν τὰ εἰκονιζόμενα λευκὰ ἄλογά τους καὶ θὰ ξαναβγοῦν ἐπάνω στὸ φῶς, στὴ ζωὴ καὶ τὴν ἔντονη δράση.

Τριακόσιες ἐξήντα τόσες ἡμέρες ἔχει τὸ ἔτος, καὶ οἱ μισὲς ἀνήκουν στὴν οὐράνια ιδιότητα τῶν Διοσκούρων, ἐνῶ οἱ ἄλλες μισὲς ἀνήκουν στὴν χθονία. Στὴ Σπάρτη ὅμως δὲν ἔχει γίνεи κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν περίπτωση τῆς Περσεφόνης. Ἐδῶ τώρα, ἀντὶ γιὰ ἐναλλασσόμενα ἐξάμηνα, ἐναλλάσσονται μόνο οἱ κάθε δύο ἡμέρες. Καὶ οἱ δύο Ἐτεροήμεροὶ ζοῦν ἀναγκαστικὰ — διαρκῶς καὶ μὲ πλήρη ἀμοιβαιότητα — καὶ τὶς δύο τους βασικὲς ιδιότητες, καὶ ὡς οὐράνιοι θεοί, καὶ ὡς χθόνιοι ἥρωες.

Ἡ φυσιογνωμία τους αὐτὴ τῶν Διοσκούρων εἶναι μοναδικὴ στὴν Ἀρχαιότητα. Καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο παρόμοιο παράδειγμα, τουλάχιστο σὲ τέτοια σύνθετη μορφή.

Μονάχα τώρα νομίζω ὅτι μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε ἱκανοποιητικὰ τὴν ἀρχαία ἐορτή, « τὰ Θεοξένια », πὺν σὲ ἀρκετὲς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μεσογείου ἕως καὶ τὴν Κυρὴν τῆς Ἀφρικῆς, συνηθιζόταν νὰ γίνεи πρὸς τιμὴ τῶν Διοσκούρων. Γεῦμα ὅμως στοὺς δύο θεοὺς ἐπρόσφεραν ὄχι μόνο οἱ πόλεις, ἀλλὰ καὶ μεμονωμένοι ἰδιῶτες. Ἀκόμη καὶ ὁ λυρικὸς ποιητὴς Βακχυλίδης ἐκάλεσε τοὺς Διοσκούρους νὰ τοὺς φιλοξενήσει σὲ γεῦμα, σύμφωνα μὲ μαρτυρία πὺν τὴν ἔχει διασώσει ὁ Ἀθήναιος²⁹, ὁ συγγραφεὴς πὺν ὡς γνωστὸν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ τὰ γεύματα.

Ἀὲν κατανοοῦμε ὅμως τώρα μόνο τὰ Θεοξένια. Ἀκόμη μονάχα τώρα μπορούμε νὰ ἐξηγήσουμε, γιὰ ποιὸν λόγο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀρχαίους ἥρωες ἐκεῖνοι πὺν μαρτυροῦνται ὅτι πραγματοποιοῦσαν συχνὰς « ἐπιφάνειες », — πολὺ συχνὰς ἐπιφάνειες μπροστὰ στοὺς ἐκπληκτοὺς ἀνθρώπους, — εἶναι κυρίως οἱ Διόσκουροι. Ἀν μᾶς ἐρωτήσει κάποιος, γιὰ ποιὸν λόγο συμβαίνει τοῦτο, θὰ τοῦ ἀπαντήσουμε ἀπλά, ὡς ἐξῆς: Διότι ἐκεῖνοι οἱ δύο Ἐτεροήμεροὶ ἦσαν οἱ μόνοι ἀρχαῖοι ἥρωες πὺν μαρτυρεῖται ὅτι ἐδικαιοῦντο νὰ εἶναι ἐκτὸς τοῦ τύμβου τους ἐπὶ 180 ἐναλλασσόμενες ἡμέρες γιὰ κάθε ἔτος. Πῶς νὰ μὴν γίνονται οἱ συχνὰς θεϊκὲς « ἐπιφάνειες »;

29. Βακχυλίδης, ἀπόσπ. 28. Βλέπε σχετικὰ Ἀθήναιον, 500 Α - Β.

Ἐδῶ λοιπὸν βρίσκεται τὸ μυστικὸ τῆς μεγάλης ζωτικότητος ποὺ χαρακτηρίζει τὴ λατρεία τῶν Διοσκούρων. Πρόκειται γιὰ μιὰ λατρεία, ἣ ὁποία δὲν προηγήθηκε τοῦ μύθου, ὅπως ἐσφαλμένα εἶχε νομίσει τὸ 1886 ὁ Meyer καὶ υἰοθέτησαν ἄλλοι καὶ ἰδίως ὁ Nilsson, ἀλλ' ἀντίστροφα ἡ λατρεία ὑπῆρξε τὸ ἐπιγέννημα τοῦ μυκηναϊκοῦ μύθου ποὺ εἶχε ἀναπτυχθεῖ γύρω ἀπὸ τοὺς Διοσκούρους ὡς διδύμους.

Πολὺ ἀγάπησε τοὺς δύο Διοσκούρους ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἀπὸ ἡρώες, ποὺ ἦσαν κάτω στὸ χῶμα τῆς Λακεδαίμονος, τοὺς ἀνέβασε ὡς θεοὺς ψηλά, ἕως καὶ τὰ ἄστρα. Μάλιστα καὶ ὡς ἄστρα τοὺς ἐλάτρευσε. Δὲν εἶναι μόνο ὁ Εὐριπίδης ποὺ διασώζει αὐτὴ τὴν παράδοση, στὴν τραγωδία του ποὺ ὀνομάζεται «Ἐλένη»³⁰. Ἀκόμη καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Εὐριπίδη Λύσανδρος, ὅταν νικᾷ στὴ ναυμαχία στοὺς «Αἰγὸς ποταμούς», γιὰ νὰ δείξει τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς Σπάρτης στοὺς δύο Διοσκούρους ποὺ βοήθησαν³¹, ἀφιέρωσε στοὺς Δελφοὺς *χ ρ υ σ ο ὗ ς ἀ σ τ ἔ ρ ε ς*. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἄλλη ἀκόμη συμβολικὴ ἀπεικόνιση τῶν Διοσκούρων, τὴν ἀπεικόνισή τους ὡς ἄστρον.

Καθὼς πλησιάζω στὸ τέλος τῆς ὁμιλίας μου, συλλογίζομαι τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσω, ἐὰν μοῦ ζητοῦσε κάποιος ἀπὸ σᾶς νὰ ἐπιχειρήσω μιὰ σύντομη περίληψη τῆς νέας ἐρμηνείας ποὺ ἔχω προτείνει σήμερα. Νομίζω ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ τοῦ ἀπαντήσω ὡς ἐξῆς: Ἀντίθετα μὲ τοὺς σπουδαίους — καὶ πάντοτε βαθύτατα σεβαστοὺς μου — ἐρευνητές, ποὺ ἔχουν προηγηθεῖ ἀλλὰ παρουσιάζουν τὰ σοβαρὰ μειονεκτήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔκαμα λόγο πιὸ πάνω, ὁ ἴδιος πρόσεξα τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, πρόσεξα κυρίως τὶς ἀρχαιότερες φιλολογικὲς μαρτυρίες ποὺ παραδόξως εἶχαν ὑποβαθμισθεῖ ἢ τουλάχιστον περιφρονηθεῖ.

Δεύτερο, πρόσεξα τὸ βαθύτερο νόημα τῶν πληροφοριῶν ἐκείνων, πράγμα ποὺ μὲ ὀδήγησε ὥστε νὰ ἀτενίσω τὰ ἀρχαῖα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα τῆς Σπάρτης ἀπὸ νέα ὀπτική γωνία. Συνέπεια αὐτοῦ ἦταν ὅτι τὰ ἀνεξήγητα «Δόκανα» τῶν Διοσκούρων βρῆκαν ἐπὶ τέλους τὴν ὀριστικὴν, ὅπως πιστεύω, ἐτυμολογικὴ καὶ σημασιολογικὴ ἐρμηνεία τους.

Στὴ συνέχεια, τὰ ἴδια ἐκεῖνα σύμβολα — τὰ «ἱερὰ ἀφιδρώματα» ὅπως ὁ Πλούταρχος τὰ ἔχει ἀποκαλέσει — χρησίμευσαν ὡς τὸ κλειδί, γιὰ νὰ λυθεῖ τελικὰ τὸ σύνολο τοῦ προβλήματος τῆς λατρείας τῶν Διοσκούρων. Ὁ παράδοξος δηλαδὴ ἄθροισμὸς τῶν ἐννοιολογικῶν ἀντιμαχομένων εἰκονιστικῶν συμβόλων ποὺ τὰ συναντοῦμε νὰ συσσωρεύονται εἰκονογραφικὰ πάνω στὸ ἴδιο λακωνικὸ ἀνάγλυφο,

30. Ἐλένη στίχ. 137 - 140.

31. Βλέπε Farnell, ἐνθ' ἂν. σελ. 185. Ἀλλὰ καὶ στὰ νομίσματα τῆς Σπάρτης οἱ δύο Διοσκουροὶ εἰκονίζονται ἔχοντας πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους καὶ ἀπὸ ἓνα ἄστρο.

ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ὀφείλεται σὲ ἀδυναμία ἢ σύγχυση, ἀλλὰ στὸ ὅτι γίνεται τοῦτο σκόπιμα, ἐπειδὴ ἀντικατοπτρίζει τὴν καθημερινὴ λατρευτικὴ πραγματικότητα, ποὺ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐφαρμόζουν — πιστὰ καὶ ἀνὰ διήμερο — οἱ δύο Ἑτερήμεροι τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου.

Ποῖο ὅμως ὑπῆρξε τὸ ἀρχικὸ καὶ δυναμικὸ κίνητρο ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας; Ὑπῆρξε ἡ ἀδιάσπαστη ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν δύο ἀδελφῶν, τῶν δύο Διδύμων. Αὐτὴ εἶναι ποὺ τοὺς ὑποχρέωσε σ' αὐτὸ τὸ ν σ υ γ κ ε ρ α σ μ ὁ, ἀνάμεσα στὴν ἀθανασία ποὺ τὴν δικαιούται ὁ ἕνας ὡς γιὸς τοῦ θεοῦ, καὶ στὸν ἀναπόφευκτο θάνατο ὅπου ὀδηγεῖται ὁ ἄλλος ὡς γιὸς τοῦ θνητοῦ πατέρα.

Ὁ λατρευτικὸς ὅμως ἐκεῖνος συγκερασμὸς ἰσοδυναμεῖ μὲ ἓνα φωτεινὸ παράδειγμα ποὺ ἀποδεικνύει τὴ δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀ μ ο ι β α ῖ α ἰ σ χ υ ρ ῆ φ ι λ ῖ α. Πρόκειται γιὰ ἓναν ἀπὸ τοὺς εὐγενέστερους δεσμούς, ὁ ὁποῖος προοριζόταν νὰ συγκινεῖ ιδιαίτερα τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Αὐτὴ τὴν ἀκαταμάχητη δύναμη τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, καὶ τὴν ἀνταπόκριση ἀκόμη καὶ μπροστὰ στὴ σίγουρη ἀθανασία, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἐπεζήτησε νὰ τὴν ὑμνήσει κατ' ἐπανάληψη — μὲ λαμπροὺς στίχους καὶ μὲ θαυμάσιο ποιητικὸ λόγο — ὁ Πί ν δ α ρ ο ς, ὁ ποιητὴς ποὺ ἔχει ἐξυμνήσει τὰ σπονδαιότερα ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του.